

נקודת מפגש

כתב עת לקהילה העוסקת בילדים נפגעי התעללות והזנחה

מכון חרוב
معهد خروب
The Haruv Institute

בין העולמי לאישי

משבר קורונה - אתגרים והזדמנויות

גיליון 20, אלול תשי"ף, ספטמבר 2020

נקודת מפגש

כתב עת לקהילה העוסקת בילדים נפגעי התעללות והזנחה

גיליון 20

–

בין העולמי לאישי

משבר קורונה – אתגרים והזדמנויות

shutterstock

קורונה בראי המוגבלות

ילדים ובני נוער עם מוגבלות והשירותים המטפלים בהם – התמודדות

ביקשתי מאביו שהסבתא תתקשר אליי, כי מתברר שבשיחות עם חנן היא בוכה. הוא מפציר בה לבוא והיא בוכה וחוזר חלילה – מעגל סגור. אנחנו מדברות על מה גורם לה לבכות ("אני לא יכולה, אני מפחדת, הוא לא מבין") ועל מה הוא שומע כשהוא שומע אותה בוכה ("קשה לה, היא עצובה, אני דואג לה וחייב לראות אותה"). אנחנו מבינות יחד שהבכי שלה גורם לו רק לרצות למחוק חזק ומהר יותר את המרחק אליה. אנחנו חושבות על תגובה מותאמת שלה, שתהפוך את המרחק לנסבל עבורו עד כמה שאפשר.

תקופת הקורונה היא תקופה שייצרה ועדיין מייצרת התמודדות עבור היחיד והרבים, עבורנו. לרוב אנו מוצאים נחמה רבה בעובדה הפשוטה שלמעשה כולנו "באותה סירה".

לעומת זאת, ילדים ובני נוער עם מוגבלויות לא תמיד מצליחים להבין את ההקשר, ולהם אין נחמה כזאת. הם נותרים עם הצורך להתמודד עם העובדה שהמציאות, כפי שהכירו אותה עד כה, אינה קיימת עוד. במקומה יש אחרת, שאליה צריך להסתגל מחדש – בלי להבין "עד מתי" ו"בלי למה", בלי ההבנה המגוננת

איה רוטי

משמעותו של ריחוק חברתי עבור ילדים ובני נוער עם מוגבלות

אבא של חנן (שם בדוי) התקשר אליי לפני חג הפסח. בנו, שקשור כל כך לסבתו, לא יכול לנסוע אליה. פתאום זה אסור, והוא בסערת רגשות, הופך את הבית. האב מפציר בי, אולי תדברי איתו? אולי לך הוא יקשיב? אני מדברת עם חנן ואנחנו מתרגלים נשימות. מדברים על הקושי. מנסים להבין במילים שלו למה זה בלתי אפשרי עכשיו. תוחמים את האיסור בזמן משוער, כדי שיהיה נסבל.

¹ איה רוט היא קרימינולוגית קלינית, בעלת תואר שני, מנהלת תחום המרכזים לטיפול נפשי באנשים עם מוגבלויות בעמותת שק"ל.

ההורים נשארו לבד עם ההתמודדות בזמן שכל שאר הסוכנים המוכרים לילד (מורים, מדריכי פנאי, סיעים ואחרים) כמעט נמחקו כליל מחייו, ואילו עבור אלה שחיים במסגרות חוץ-ביתיות ה"מחיקה" היא של הדמויות ההוריות.

אם שהתקשרה לקו החם כדי להתייעץ בקשר לבנה המתבגר סיפרה שהמסגרת שהוא שווה בה אינה מאפשרת ביקורים, על פי הנחיית משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (הנחיה שכעבור כחודש שונתה, ואז שונתה מחדש בעקבות לחץ ציבורי). נאמר לה שאם היא מעוניינת לראות את בנה, האפשרות היחידה היא להוציא אותו הביתה לשבועיים מלאים, והיא אינה בטוחה שתוכל לעמוד בזה. היא ניצבה לפני דילמה אימה. ומן העבר השני בנה, המתמודד עם בידוד כפול – הן מהעולם שמחוץ להוסטל והן ממשפחתו, מגיב למציאות החדשה בסירוב לצאת ממיטתו.

על פי רנוויק ועמיתיה (Renwick, Fudge, Schormans, & Zekovic, 2003), איכות חייהם של ילדים עם מוגבלות מושתתת במידה רבה על היכולת לפתח ולנהל קשרים משמעותיים ומיטיבים. המשולש ילד-סביבה-משפחה, שהיה משמעותי ומיטיב עבור ילדים רבים עם צרכים מיוחדים בתקופה שלפני הקורונה, איבד באחת רבים ממרכיביו. הילדים נותרו עם חוסר ממשי באחת מצלעות המשולש או יותר, ועם ההשפעה הקשה של העובדה הפשוטה הזאת על איכות חייהם ולא רק עליה. מחקרים שעוסקים בחוסן של ילדים ובני נוער עם מוגבלות מעלים ממצא עקבי אחד וחד-משמעי: לסביבה יש השפעה מכרעת על רמת החוסן של הנערים והילדים עם מוגבלות (Gilmore et al., 2014; Renwick et al., 2016).

גם עבור מי שאינם אנשים עם מוגבלות המעגלים החברתיים הצטמצמו מאוד בתקופה זו, אבל רובנו מצאנו לכך מזור בהבנה מדוע המציאות כעת היא כפי שהיא ובבחירה שלנו לשתף איתה פעולה; אנחנו בוחרים שלא לפגוש את האנשים במעגלים הקרובים אלינו כדי להגן עליהם, ואנחנו מבינים מדוע הם נעלמו מחיינו.

הכנה והנגשה קוגניטיבית של המציאות הן אמצעים ידועים להגברת יכולת ההסתגלות למצב המשברי בקרב אנשים עם מוגבלות (אספולר, 2012). כאשר הן חסרות, כל שינוי הוא כאוס חסר צורה, והסברו מעלה את תחושת הדחק אצל המטופלים.

של "אצל כולם עכשיו זה כך" – והם מוצאים את עצמם בעיקר בתוך שינוי חד וקיצוני של מערך הקשרים שלהם.

קו חם לסיוע לאנשים עם מוגבלות ולמשפחותיהם

מה עובר על ילד עם מוגבלות בינונית או קשה המתגורר במסגרת טיפולית, שהדמות המטפלת בו החלה לעטות כפפות ומסכה במגעים עימו? מה הוא חש כלפי זה? מה הוא מצליח להבין? מי האדם שמאחורי המסכה? והאם הוא מצליח להחזיק בראשו נקודות השקה בינו ובין המטפל שהכיר ללא המסכה?

מה עובר על ילד עם מוגבלות שחי בקהילה והיה רגיל לסדר יום של בית ספר, מועדונית, דמויות קבועות ולוח זמנים שנעלמו מחייו ברגע אחד? מה הוא מבין? מה האחריות שלו לכך שזה לא קיים יותר? אולי זה בגלל משהו שעשה? אולי העולם המשיך להתנהל בלעדיו? האם הוא מצליח להבין "עכשיו" ו"אחר כך", או אולי זה פשוט מעכשיו ולעולם?

בתקופת המשבר הנוכחי הקמנו בעמותת שק"ל קו חם לסיוע לאנשים עם מוגבלות ולמשפחותיהם, בסיוע הקרן לירושלים. אחת השיחות שקיבלנו הייתה מאב שבנו מאובחן עם אוטיזם בתפקוד גבוה. הוא פנה אלינו מכיוון שהבן החל להגיב באלימות קשה כלפי בני הבית לאחר שבוע שבו סדר היום שלו הופר וסירב לחזור לצורתו הקודמת. האלימות הייתה קשה עד כדי כך שאביו ביקש את עזרתנו בהפנייתו לאשפוז במחלקה פסיכיאטרית. כשהצענו לנסות בד בבד לחשוב על סדר היום ועל דרכים למתן את הקושי הוא ענה: "כן, כן, בסדר, אני אחזור אליכם עם זה אבל לא עכשיו", כי עכשיו הוא יושב במכונת מחוץ לבית והבן שלו בבית צועק: "אבא עבודה!" ומרביץ לאביו בעת שהוא מנסה להיכנס הביתה, כי עכשיו בוקר והעולם התהפך כי אבא לא אמר להיכנס הביתה כעת, זה לא אמור לקרות, מה שאמור לקרות זה שאבא יהיה בעבודה.

זוהי דוגמה למקרה קצה, אבל הוא מייצג את ההתמודדות החדשה והמורכבת – לא רק עבור ילדים עם מוגבלות אלא גם עבור הורים רבים לילדים עם מוגבלות, ואתייחס אליה בהמשך.

משפחה, סביבה, איכות חיים וחוסן

תקופת הקורונה סימנה קו מפריד עבה בקרב אוכלוסיית הילדים ובני הנוער עם מוגבלות, בין אלה שחיים בביתם ובין אלה שחיים במסגרות חוץ-ביתיות. עבור אלה שחיים בביתם,

התמודדות משפחתית

וכוחות לעבור את התקופה בשלום ואולי אף מתוך חוויה של צמיחה משפחתית (Taunt & Hastings, 2002), אולם מה קורה במשפחות אשר נכנסו למשבר עם כוחות תפקודיים כחותים או עם היסטוריה של אלימות משפחתית? אפשר רק לשער שרמת המוגנות של ילדים אלה לא עלתה אלא פחתה במידה ניכרת בעקבות משבר הקורונה.

מרכזי הטיפול הנפשי בילדים, בבני נוער ובמבוגרים עם מוגבלות

ובתוך המציאות המורכבת הזאת, המרכזים לטיפול בילדים ואנשים עם מוגבלות נאלצו להתמודד עם טלטלה נוספת: אף שבמרכזים אלה ניתנים שירותים של סיוע נפשי לנפגעי תקיפה מינית עם מוגבלויות, ואף שמרכזי סיוע שנותנים את אותו שירות לאנשים ללא מוגבלות המשיכו לעבוד כרגיל בהוראת מנכ"ל המשרד, נסגרו מרכזי הסיוע לטיפול בנפגעים עם מוגבלות. בסופו של דבר, כשבועיים לאחר שנסגרו שעריהם, בעזרת מאבק שהובילה המועצה לשלום הילד, נפתחו המרכזים, גם אם באופן חלקי (בשל הגבלת היקף פעילות שהושתה על המרכזים מטעם משרד הרווחה וגם בשל הקושי של מקצת המטופלים להשתמש בשירותי שיחה מרחוק). עקב מהלך זה, ובמאמץ להתמודד עם הגזרה הכלכלית הקשה, העובדים במרבית המרכזים הוצאו לחל"ת כמעט מייד – מהלך שיצר פערים נוספים ביכולת לחזור לשגרת עבודה משאשורה פתיחת המרכזים מחדש.

מבחינת המרכזים לטיפול נפשי ולסיוע לילדים, לבני נוער ולמבוגרים עם מוגבלות, הקורונה היא סוג של משבר בתוך משבר. בהיעדר חקיקה המגדירה את הזכות לטיפול נפשי לנפגעים עם מוגבלות, המרכזים הטיפוליים עומדים בקביעות בקו הראשון של פגיעה תקציבית, כל אימת שכזאת נדרשת. וכך, כבר בחודש ינואר 2020, "דקות" מעטות במונחי זמן לפני פרוץ הקורונה בישראל, מנהלות שלושת המרכזים בישראל התברשו על שתי גזרות כבדות ממשוא, מכיוון שאין ממשלה ואין תקציב:

1. תקציבי המרכזים קטנו בכמחצית, בהשוואה לשנה שעברה.
2. סל הטיפולים הוקטן לעשרים וחמישה מפגשים (סל שאמור לכלול אינטייק, טיפול נפשי, הדרכת הורים והדרכת צוותים).

נוהגים לומר שילדים, וודאי וודאי ילדים עם מוגבלות, אינם בתוך "ואקום". תמיד יש סביבם מעטפת של דמויות ושל סוכנים שונים שמתווכים עבורם את המציאות ומאפשרים להם להתנהל בעולם בצורה מיטבית. ואולם עבור רוב ההורים לילדים עם מוגבלות, מעטפת זו נמחקה ביום אחד. נשאלת השאלה מה קורה להורה כאשר הוא מוצא את עצמו מבודד אל מול הצרכים של ילדו? סוכן יחיד שאמור להיות הורה, מורה, גננת, מטפל, מדריך חוג? מה קורה כשנוספות על זה חרדות קיומיות של פרנסה ובריאות?

מחשבות על הסיכון להיפגע

בשבועות האחרונים דווח באמצעי התקשורת על עלייה חדה במספר הדיווחים למשרד הרווחה על אלימות במשפחה. לא נמסרו נתונים ספציפיים לגבי מוגבלות אולם במחקרים שנעשו בישראל וגם בעולם חוזר ועולה ממצא אחד כללי (שאינו נוגע למשפחה אלא לכלל סביבת החיים של האדם עם המוגבלות), והוא שילדים ובני נוער עם מוגבלות חשופים לסיכון פי כמה מילדים ללא מוגבלות. בישראל, על פי הנתונים העדכניים, האומדן של היקף החשיפה לפגיעה של ילדים עם מוגבלות הוא פי 3.1-2.2 משל ילדים ללא מוגבלות (בר לב וקרן-אברהם, 2017). נוסף על כך, דוח 2019 על פניות לעובדים סוציאליים לחוק הנוער מצביע על כך שכרבע מהדיווחים נוגעים לילדים עם מוגבלות.²

המודל הקוגניטיבי פנומנולוגי הוותיק של לזרוס (Lazarus & Folkman, 1984) מדבר על כך שמידת הדחק המשפחתי של משפחה לילד עם צרכים מיוחדים תלויה בהערכה של המשפחה את יכולתה לגשר בין הקושי שנוצר ובין המשאבים המשפחתיים והיכולת להתמודד עם האיום. הדחק נוצר כאשר ההערכה המשפחתית היא שהאירוע מפר את האיזונים הנדרשים להתמודדות עם דרישות הסביבה. עתה נתבונן על המציאות שבה בית הספר, שהוא סוכן משמעותי, "נמחק" או עובר לתפקוד חלקי ביותר ומרחוק, ובה בעת מתעוררות בעיות פרנסה ממשיות. נשאלת השאלה מה קורה במודל הניבוי המשפחתי והיכולת להתמודד עם הדחק, וכיצד המודל עשוי להשפיע על התפקוד המשפחתי? נציין שמשפחות רבות מתמודדות היטב עם מציאות זו, כמובן, ומוצאות משאבים

² נתונים אלה אינם מציגים את היקף התופעה. הם רק קצה הקרחון, וידוע מהספרות המקצועית שעל כל מקרה מדווח יש 8-10 מקרים שאינם מדווחים. כמו כן אלו הם נתונים חסרים, מכיוון שחלק מהדיווחים על פגיעות שלא צוינו כאן מטופלים על פי החוק לפיגור שכלי התפתחותי (משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, 2019).

מקורות

אספלה, ש' (2012). "להיות מוכן – זה להיות מוגן". האם הכנת אדם עם מוגבלות שכלית מורידה את רמת החרדה במצבי חירום, ומעצימה את רמת התפקוד ואת החוסן המשפחתי? עבודת גמר לתואר מוסמך בביה"ס לבריאות הציבור, אוניברסיטת תל אביב.

בר לב, ל' וקרן-אברהם, י' (2017). ילדים ובני נוער עם מוגבלות נפגעי התעללות והזנחה: אומדן היקף התופעה בישראל. ירושלים: מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל, המרכז לחקר מוגבלויות (תשע"ז).

מרום, מ' וחודטוב, ב' (2007). ילדים ונוער עם מוגבלויות בסיכון. בתוך י' בן יהודה, מ' חובב וד' הורוביץ (עורכים), התעללות והזנחה של ילדים בישראל: הנפגעים, אכיפת החוק והמשפט, רפואה, חינוך ורווחה (עמ' 826-858). ירושלים: אשלים.

משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים (2019) (ח' לוי וה' פרץ, עורכות). פניות לעובדים סוציאליים לחוק הנוער והטיפול בהן – סיכום ממצאים, שנת 2018. משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים, מנהל שירותים חברתיים ואישיים.

Gilmore, L., Campbell, M., Shochet, I., Garland, R., Smyth, T., Roberts, C., & West, D. (2014). Promoting resilience in children with intellectual disability: A randomized controlled trial in Australian schools. In D. H. Saklofske, & S. Prince-Embury (Eds.), *Resilience interventions for youth in diverse populations* [The Springer Series on Human Exceptionality] (pp. 353-373). Springer, United States of America.

Lazarus, R., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.

Renwick, R., Fudge Schormans, F., & Zekovic, B. (2003). Quality of life for children with developmental disabilities: A new conceptual framework. *Journal on Developmental Disabilities, 10*(1).

Taunt, H. M., & Hastings, R. P. (2002). Positive impact of children with developmental disabilities on their families: A preliminary study. *Education & Training in Mental Retardation & Developmental Disabilities, 37*(4), 410-420.

Theron, L. C., & Hall, A. M. (2016). Resilience processes supporting adolescents with intellectual disability: A multiple case study. *Journal of Intellectual and Developmental Disabilities, 54*(1), 45-62.

אם יש צורך בהארכה, ניתן אישור לעוד עשרה טיפולים בלבד, והוא כרוך בהגשת בקשה מיוחדת ומפורטת.

וכל אלה – למרות הידיעה שמטופלים עם צרכים מיוחדים זקוקים לטיפול ארוך ולקצב טיפולי מתון יותר כדי להגיע לתוצאות טיפוליות טובות.

גזרות אלו עומדות בניגוד חריף לעובדה שעל פי חוק, מרכזי הסיוע לילדים ובני נוער ללא מוגבלות נהנים מיציבות תקציבית, ומרבית הילדים המטופלים זוכים לסל טיפולים של שנה שלמה, ללא מגבלה על מספר המפגשים.

הפער זועק לשמיים – בעיקר כשמציבים אותו מול הנתון הזה:

על פי נתוני 360° – התוכנית הלאומית לילדים בסיכון, 25% מכלל הילדים ובני הנוער בישראל הנתונים בסיכון על רקע התעללות והזנחה הם ילדים ובני נוער עם מוגבלות ולקויות למידה (בר לב וקרן-אברהם, 2017). זאת, לעומת חלקם של ילדים עם מוגבלות באוכלוסייה, שהוא 9%.

בימים אלה, כשהדברים נכתבים, המרכזים הטיפוליים נתונים במשבר כבד. זאת עקב היעדרו של תקציב מסודר, קיצוץ ניכר בהיקף סלי הטיפול וחוסר ודאות כלכלית, ועל כל אלה – השבר הכלכלי שיצרה הקורונה, וסיומו אינו נראה באופק.

לסיום

נקודה אחת אולי טוב שתונח בסיומם של הדברים הלא פשוטים שהובאו פה. הקורונה בודדה אותנו מן הסביבות האקולוגיות שלנו, אילצה אותנו להתנסות בחוויה של ריחוק ובידוד מן האחר. המעגלים שבהם התנהלו חיינו הפכו, במקרה הטוב, למעגלים וירטואליים, וחלקם אף נמחקו. פעולות שנהגנו לעשות כדי לווסת תחושות של חרדה או בדידות לא היו זמינות עוד. רובנו מצאנו את עצמנו חווים בדידות ברמות שלא הכרנו בעבר, כי הרעש הקבוע שהתלווה לחיינו פסק באחת. המציאות הזאת יכולה להיחווה גם כהזמנה לשהייה בעולמם של אלה שחווים בדידות וחריגות 24/7. או, כפי שהגדיר זאת מטופל צעיר של אחת המטפלות במרכז בהודעה שכתב לה בערב חג הפסח: "אני יודע שאין כלום בחוץ ואין לי מחשבות למה אני לא משתלב כמו כולם... חג שמח לכל עם ישראל."